

Mészáros Tamás

Nincs menedék

Ascher Tamás látszólag semmit „nem talált ki” az Éjjeli menedékhely előadásában. Ez pedig nagy dolog. Egyrészt, mert megszületése és gyors világsikere óta általában előszeretettel „konceptcionálják” ezt a drámát, másrészt, mert csak az utóbbi időben és csak a hazai színpadokon is mindenféle leleményes átalakításokat végeztek rajta. Hiába, Gorkij műve mindig kézenfekvő divatdarab: hol a filozófiai vita készítése, hol a szociális érzékenység jóvoltából. Olyan klasszikus immár, amely folyamatosan aktuális és aktualizálható, kivált, amikor a társadalmi feszültségek erősödnek, amikor egyre többen és többen „szakadnak le”, kerülnek a lét periferiájára.

Kell-e mondani, hogy minálunk most ilyen a helyzet; ahol több száz ezer a munkanélküli, ahol felállítják a népkonyhákat, ahol éhségstrájkot folytatnak az amúgy is éhezők, ott ezeknek a mélyben (tudvalevően ez a darab eredeti címe) játszódó jeleneteknek rendkívüli akusztikája lehet. Ilyenkor nyilvánvalóan igen erős a naturalista szociodráma-változat vonzása. Vagy: éppen e csábítással szemben valami stilizált mélyvilág, valami „elemelt”, valami „általános” emberi tragikum megteremtésének igyekezete.

Ascher azonban párját ritkítóan felnőtt rendező. Akinek egyebek között kivételes érénye, hogy képes valamely színműhöz elfogulatlanul közelíteni. Nem ismert elméletek ellenében keres újakat, és ellenáll a „szegénységtematika” konjunktúrájának is. Magyarán: nem azt próbálja eldönteni, hogy Luka, a vigasztaló alakja kritikával ábrázolandó-e avagy a humanizmus felkentjeként, s tartózkodik a dokumentarista tárgyilagosságra csomagolt szánakozás gesztusától is.

A kaposvári előadás tehát semmilyen értelemben nem tekinti programdarabnak az Éjjeli menedék-

helyet. Drámának tekinti. Meghatározott sorsú emberek viszonyrendszerének. Ezek az emberek különfélék és különböző mértékben felelősek azért, ami velük történik. Ascher egyiküket sem értékeli, nem ment fel és nem ítélik. Egy adott világ részéként látatja őket, magától értetődő mivoltukban. Félreértés ne essék: ez nem a preparátor szenvtelensége. Az egyes alakításoknak megvan a maguk belső hitele, igazsága — mégpedig a mondhatni szenvedéllyel átélt karakterek révén. Itt mindenki hordja a maga keresztjét, a „háziúr” Kosztilyov éppúgy, mint a Báró, a Színművész, vagy akár Klescs, a munkás. Ezek a különféle determinációk nem egymás ellen feszülnek; éppenséggel a menedékhely az a hely, ahol a lecsúszottak megtűrik egymást. Ők a saját lehetőségeik hiányával, a maguk kiútatlanságával küszködnek; abba törődnek bele, azt próbálják elviselni — illetve alkattól függően, ábrándokkal ellensúlyozni. Az egymás iránti érzéketlenség valójában a tehetetlenség valamennyiüket átható érzetéből következik: ezen a végponton már senkinek sincs energiája a részvét luxusára. A kitörési kísérletek pedig eleve kudarcra ítéltettek — Vaszka Pepel akkor sem menne el Szibériába dolgozni, ha egy szerencsétlen kavarodásban nem ölné meg Kosztilyovot, és a Színművész sem indul el megkeresni azt a helyet, ahol az alkoholisták „organizmusokat” gyógyítják. Mindaz, amit Luka, az „öreg” mond nekik, nem azért illúzió, mert önmagában véve hazugság, hanem azért, mert olyan emberekről szól, akik életkoruktól függetlenül, belső állapotukat tekintve túlkerültek már ezeken a lehetőségeken. Ebből következően Lukács Andor Lukácsja nem ellenszenves hazudozó, de nem is delezés meglátó — minden mondatának egyszerűen annyi az értéke, amennyi a realitása.

Ascher színészvezetése, egész jelenetszervezési metódusa arra irá-

nyul, hogy semmi ideologikus hangsúlyozás, semmi hagyományos értelemben vett egyéni „kiragyogás” ne jelenjen meg a játékban. Azoknak, akik az utóbbi időben szinte már szertartásosan szeretik siratni a „haldanvált” kaposvári erényeket, e helyről üzenem, hogy az Éjjeli menedékhely frappánsan rációfól aggodalmaikra. Ez az előadás-minőség csak olyan társulattal valósítható meg, amelynek egyedeiben megvan a képesség arra, hogy bármiféle szólás, magamutogatás, úgynevezett „kabinet-remeklés” nélkül is jelentékeny egyéni jelenléttel vegyenek részt egy minden részletre kiterjedő rendezői kompozícióban.

Holott az Éjjeli menedékhely kínálja a hálás magánszámokat, az immár idézetszinten elhíresült mondatok, monológok hatásos kiemelését. Ascherrel azonban nincsenek ilyen „kitüntetett” pontok. Az ő bravúrja éppen az, hogy az életszerűség, az alakok hitelességéből fakadó természetesség lesz meghatározó — ha úgy tetszik: kitüntetett. Ezen a színpadon minden pillanatban történik a jelenet; még akkor is, amikor például a második részt indító méla sütkérezést látjuk. Az egyes figurák saját ritmusából, más és más dinamikájából mindig színpadi intenzitás születik, és a játék fegyelme mindig a spontaneitás élményével hat.

Hogy a produkció stílusproblémáját megoldja — vagyis a realizmust felszabadítsa akár egyfajta korthűség, akár a „maiság” béklyóitól —, abban a rendező Khell Zsolt díszletétől és Szakács Györgyi ruháitól döntő segítséget kapott. Nincs „oroszos” milió és jelmeztár, ugyanakkor a jelenidejűség sem erőltetett. A helyszín — kiérdemesült ipari környezet — és az öltözködés raffinált idültlensége nagyon pontos, nagyon valóságos elemekből áll össze. Minden ismerős és semmit se kell beazonosítanunk. Ez a képi-tárgyi

foglatat úgy kerüli el a sterilitást, hogy a valódiságot mégsem teszi naturalisztikussá.

Ascher egész előadásának ez a kulcsa: a színészi ábrázolatokban is kényes egyensúlyba tudja hozni a minuciózus pszichológiai realizmust meg a tablókat, a csoportképek nagyívűbb megfogalmazását. Mindenkit tökéletesen „illeszt” helyére — s ez vonatkozik az egységes hangvételre is. Nem engedélyez szentimentalizmust, önsajnálatot, még kevésbé az egyébként jó előadásokban is rendre ott kísértő szavakat az emberről, az életről meg az igazságról. Nem hatódik meg és nem szeretné, ha meghatódnánk.

Elegendő, ha szembenézünk azal a létállapottal, amelyben az emberi sorsok végtelenen lehatárolódnak.

Maxim Gorkij: Éjjeli menedékhely. Fordította: Gábor Andor. Dramaturg: **Eörsi István**. Szereplők: Kosztilyov — Bezerédi Zoltán, Vaszilissza — Nagy Mari, Natasa — Kovács Magdolna, Medvegyev — Spindler Béla, Vaszka — Szakács Tibor, Klescs — Szalma Tamás, Anna — Szigethy Brigitta, Nasztya — Pogány Judit, Bubnov — Magyar Attila, Báró — Kulka János, Szatyim — Gyuricza István, Színművész — Hunyadikúrti György, Luka — Lukács Andor, Kvasnya — Tóth Eleonóra, Aljoska — Lipics Zsolt, Ferdenyakú — Tóth Béla, Tatár — Tóth Géza, Névtelen koldus — Dumai Károly, Nő — Szücs Ági. Díszlet: Khell Zsolt. Jelmez: Szakács Györgyi. Világítástervező: Bányai Tamás. Rendező munkatársai: Czeizel Gábor, Péntek Csilla. Rendező: Ascher Tamás.